

# Kaip apibrėžti estetikos objektą?

## PROBLEMOS KONTŪRAI

Žymusis lingvistas Ferdinand'as de Saussure'as, itin prisimintinas dėl jo pabrėžto rūpinimosi modernaus kalbos mokslo moksliskumu, daug dėmesio skyrė lingvistikos, suprastos kaip griežtas ir metodiškas mokslas, objektui apibrėžti. Saussure'o manymu, daugumai mokslų nėra nereikia kelti klausimo apie tyrimo vienetus, mat juos dominantys vienetai duoti betarpiškai, neproblemiškai, yra akivaizdūs ir visiškai aiškūs. Antai zoologijoje, vos ėmęsi tyrimo, susiduriame su paskirais gyvūnais, astronomija operuoja erdvėje atskirtais vienetais – dangaus kūnais, ir pan. O jeigu kuriame nors moksle nėra betarpiškai duotų vienetų (tyrimo objektų), vadinasi, ten jie visiškai nesvarbūs ir jų „netapatybė“ nekliudo mokslininko darbui. (Saussure'as pateikia pavyzdį: galima sėkmingai užsiimti istorijos tyrinėjimais, nors ir nėra savaimė aišku, kas – asmenybė, tauta ar epocha – yra konkretus vienetas istorijos moksle). Kažin ar tokių „anomalių“ mokslų yra daug, ir tą faktą, kad pats Saussure'as savo mokslą – lingvistiką – prie jų nepriskyrė, laikyčiau neatsitiktiniu ir labai pamokomu. Tačiau kad ir kaip interpretuotume konkrečių mokslų santykį su jų tyrimo vienetais, negalima abejoti: *mokslo objekto problema* egzistuoja ir kartkarčiais iškyla, idant būtų kruopščiai sprendžiama.

Ne sykį buvo pripažinta, kad visos filosofijos ir net kiekvienos jos šakos situacija, palyginti su kitomis teorinio tyrinėjimo sritimis, yra savita. Filosofija – taip būna ir tuomet, kai filosofas savajam tyrinėjimui specialiai pasirenka vieną ar kitą aspektą – visada įsigilinus ir bando aprėpti *visumą*. Filosofijos skyrius, vadinamas ontologija, gilinasi į *visa*, kas yra. Filosofinė pažinimo teorija nagrinėja *visa*, kas, kuo ir kaip yra pažįstama. Kalbos filosofija siekia apmąstyti *visą* kalbą, t.y. pateikti kalbos, kaip ypatingos rūšies dalyko, sampratą. Tačiau nepaisant to, kad filosofija visada žvelgia į tam tikrą visumą, ir taip pat nepaisant šio tokio *tam tikros visumos* („dalinės visumos“?) sąvokos paradoksavimo, – kaip rodo ką tik priminti pavyzdžiai, identifikuoti filosofijos tyrimo vieneta, arba vadinamąjį objektą, paprastai nesudaro didelių sunkumų, nors kiekviename konkrečiame filosofijos šakoje tas vienetas būna ir gana platus, ir gana abstraktus.

Vienas iš filosofijos skyrių, arba šakų, yra estetika, tad atrodytų, jog ir kalbėdami apie ją, susiduriame su savitu, bet nesunkiai identifikuojamu *filosofinio tyrimo objektu* – šiuo atveju *estetikos objektu*. Vis dėlto akivaizdu: tokia prielaida, kad ir kokia triviali ji būtų, pati savaimė dar neatsako į klausimą, *kas* yra tikrasis estetikos

objektas (o laikantis griežtesnio normatyvinio požiūrio: kokie dalykai jai *turėtų* rūpėti). Neturėdamas tikslo sužadinti nieko gero neduosiančių nuogastavimų, esą „tikrasis“ estetikos objektas ligi šiol buvo nežinomas arba buvo netiksliai, o gal išvis klaidingai suprantamas, – tai būtų lengvabūdiška, – siūlau atidžiau panagrinėti galimas estetikos apibrėžimo pagal jos tyrimo objektą problemos perspektyvas.

Sumanytieji pamąstymai šia tema tik patvirtins pačių šiuolaikinių estetikų konstatuotą faktą, kad „estetika iš dalies yra tapusi disputu apie tai, apie ką gi ji turėtų disputuoti“<sup>1</sup>. Analize sieksiu įveikti kartais pasigirstančias abejones dėl estetikos kaip disciplinos ir mąstymo būdo filosofinio statuso: manau, kad estetikos problemų svarstymai yra svarbūs filosofine prasme (taigi yra teisėta filosofija) pirmiausia tiek, kiek jie kelia ir vykdo principinį koherentiškumo reikalavimą teoriniam pagrindimui.

## ETIMOLOGINĖS TERMINO ESTETIKA IMPLIKACIJOS

Pradėkime tuo, jog estetikos objekto klausimą nušviesti galėtų padėti graikiškoji paties termino kilmė. Kaip žinia, senosios graikų kalbos žodis *aisthēsis*, iš kurio kildintinas čia mums rūpimos filosofinės disciplinos pavadinimas, reiškia pojūtį, jutimą, juslinį suvokimą<sup>2</sup>. Jeigu žodžio etimologiją laikysime patikimu vadovu sprendžiant tokio pobūdžio klausimus, tai estetika yra pirmapradiškai susijusi su (žmogaus) jausmo, pajautos, jautrumo (kalbant atitinkamai lotyniškais terminais – sensualumo ar sensibilumo) sritimi, kuri, remiantis graikus siekiančia, į kategorizavimą linkusia filosofine tradicija, paprastai atribojama nuo proto (*nous*) bei mąstymo (*noēsis*). Šiems etimologiniams duomenims neprieštarauja ir tai, ką yra

teigę didžioji dalis autorių, priskiriamų prie naujųjų laikų estetikos klasikų. Primsiu kelių iš jų mintis.

Davidas Hume'as veikale *Moralės principų tyrinėjimas* (1751) griežtai skiria protą (*reason*) ir skonį (*taste*): protas, atsižvelgdamas į išorinio pasaulio prigimtį, ieško tiesos ir melo (t.y. formuoja mūsų sprendinius apie faktus), o „skonis suteikia grožio ir bjaurumo, ydos ir dorybės pajautą (*sentiment*)“<sup>3</sup> (t.y. formuoja mūsų vertybinius – moralinius ir estetinius – kvazispredinius). Skonis veikia kaip tam tikras atsakas į mūsų prigimtinių polinkių (dispozicijų) – aistrą (*passion*), kuri konkrečiose (pavadinkim, stimulo) situacijose išsilieja malonumo arba skausmo jausmais. Pasak Hume'o, kai kuriems žmonėms būdingas įgimtas nepaprastas „aistros delikatumas, kuris daro juos ypač jautrius visiems gyvenimo nutikimams“, tiek tiems, kurie jiems teikia didelį džiaugsmą, tiek ir tiems, kurie juos priverčia labai liūdėti<sup>4</sup>. Delikačios aistros valdomuose jautriuose žmonėse galima išvelgti ir kitą, giminingą minėtajam, bruožą – *skonio delikatumą*, kurio rūpestingas puoselėjimas, kitaip negu aklas pasidavimas pirmajam, ne apsunkina psichologines gyvenimo sąlygas, o „suteikia tam tikrą jausmo eleganciją“<sup>5</sup>. Žmonės, įvaldę ir tinkama linkme nukreipę savo igimtą būdo jautrumą, gali patirti ramias, švelnias ir malonias (*agreeable*) emocijas. Taigi žmonėse esama *estetinio* patyrimo – ypatingo jausmo: lieka tik pabrėžti, jog čia Hume'as išplėtoja ne ką kita, o būtent *aisthēsis* refleksiją.

Negalima praeiti pro Hume'o amžininko, vokiečių filosofo Alexanderio Baumgarteno, dažnai laikomo estetikos kaip savarankiškos filosofinės disciplinos pradininku, apmąstymus. Veikale, iškalbingai pavadintame *Aesthetica* (1750), Baumgartenas, nagrinėdamas mokslus apie žmogaus pažinimą, atskiria estetinę pažinimo teoriją nuo logikos. Pastaro-

ji, tituluota „vyresniąja seserimi“, tiria abstraktų, protinį pažinimą. Estetikai, teisėtai pažinimo teorijos sudedamajai daliai, rūpi „žemesnieji pažinimo sugebėjimai“. Pirmiau ją apibūdines kaip „laisvųjų menų teoriją“, kaip „žemesniąją gnoseologiją“, kaip „meną gražiai mąstyti“ ir kaip „proto analogo meną“, galiausiai estetiką Baumgartenas apibrėžia taip: tai „mokslas apie juslinį pažinimą“<sup>6</sup>.

Taigi bendrasis dalyko apibrėžimas neprieštarauja moderniu terminu tapusio žodžio etimologijai. Kita vertus, etimologijoje nefiksuotų ir jos neimplikuojamų akcentų atsiranda Baumgartenui nusakant savo grindžiamo mokslo tikslą. Kaip paaiškėja, estetikos tikslas yra grožis – kažkas, ko *aisthēsis* tiesiogiai neimplikuoja. Nors kai perskaitome, kad grožis čia suprantamas kaip „juslinio pažinimo tobulumas“<sup>7</sup>, tie Baumgarteno papildomai paminėti nauji estetikos sampratos aspektai jau neatrodo labai ryškūs ir apibrėžime ką nors iš esmės keičiantys. Vis dėlto kad tokių esama – svarbus momentas.

Immanuelis Kantas, rašydamas *Grynojo proto kritiką* (1781), nusprendė perspėti ir suturėti savo tėvynainius, pasidavusius, kaip jam atrodė, Baumgarteno antrinių sugestijų įtakai, pernelyg laisvai interpretavusius šį graikiškos kilmės žodį ir pernelyg nutolusius nuo pirmapradės jo reikšmės: „Vokiečiai yra vieninteliai, kurie dabar vartoja žodį „estetika“ žymėti tam, ką kiti vadina skonio kritika“<sup>8</sup>. Pats Kantas, tuo metu dar manęs, kad „grožio kritinį vertinimą pajungti proto principams ir jo taisykles pakelti į mokslo lygį“ yra „klaidinga viltis“<sup>9</sup>, terminą „estetika“ pirmojoje *Kritikoje* vartojo itin griežtai, nesuteikdamas jam jokių *etimologiškai nepagrįstų* konotacijų; kaip žinia, „estetika“ jis vadino mokslą apie *juslumo* apskritai taisykles ir ją skyrė nuo „logikos“, t.y. mokslo apie intelekto apskritai taisykles<sup>10</sup>. Tačiau po nepilno dešimtmečio, trečiojoje *Kritikoje*, jau atvirai pretendavusioje būti

moksline, taigi proto principams pajungta, skonio kritika, termino apimtį Kantas pats ryžosi praplėsti: *Sprendimo galios kritikoje* (1790) kalbama ne tik apie „estetinius sprendinius“, kurie apibūdinami, beje, laikantis etimologijos, kaip subjektyviai determinuoti, susiję „vien tik su subjektu (su jo jausmu)“<sup>11</sup>, bet ir apie „estetinę sprendimo galią“, kuri suprantama kaip žmogaus sugebėjimas vertinti „ypatingybę“ „bendrąsiais“ grožio ir didingumo požūriais, o tai liudija Kantą išvedus ir išvestinę žodžio „estetika“ vartoseną. Tad Kanto sumanymas apmąstyti sprendimo galią (taip pat ir skonio sprendimą) galiausiai prisidėjo, galbūt nė pačiam filosofui to nenorint, prie estetikos šaknų užmaršties, visiškai išgalėjusios tik pokantinėje filosofijoje<sup>12</sup>.

## KLAUSIMAS DĖL ESTETIKOS SAMPRATOS ŠIANDIEN

Palaiapsniui atsipalaidavę ir sutrūkinėje etimologiniai saitai ir vis retesnės bei silpnesnės filosofų mintys apie termino (o ir visos tyrimo srities) kilmę patys savaime neturėtų būti nerimo priežastis – juk filosofijai įprasta ieškoti kaskart kitų, naujų, apibrėžimo būdų, taigi į ateitį metamą žvilgsnį ji toli gražu ne visada varžo prisiminimais apie praeitį, kuri iš esamojo laiko dažnai atrodo, deja, tik „mitologinė“. Visa tai labai nekristų į akis ir nekeltų susirūpinimo, jeigu nedisonuotų su viena šiandieninę estetiką lydintia aplinkybe. Keistas faktas ir neatitikimas: kuo ryžtingiau estetikai nusigręžia nuo savojo dalyko ir savųjų sąvokų ištakų, tuo didesnę teorinį svorį jiems įgyja tokios apibrėžtys ir kvalifikacijos, kaip „estetiška“ ar „estetinis“.

Pasak srities žinovų, dabartinė estetika bendrąja, teoriniu požūriumi pamatine linkusi laikyti būtent *estetiškumo* sąvoką<sup>13</sup>. Tiesa, ši sąvoka teoriniuose diskursuose

dažniausiai pasirodo ne „grynu pavidalu“, bet kartu su kitais žodžiais sudaro gana įvairius terminologinius junginius; antai plačiai vartojami terminai *estetinė nuostata*, *estetinės savybės*, *estetinis patyrimas*<sup>14</sup>.

Čia nekeliu klausimo, kiek šis profesionaliai išpuoselėtas, rafinuotas specialistų terminologinis aparatas yra veiksmingas formuluojant ir nagrinėjant smulkesnes estetikos teorines (pvz., estetinio suvokimo) problemas. Vis dėlto labai abejotina, ar „estetškumo“ kategorija gali iš esmės pagelbėti tada, kai sprendžiama pagrindinė problema, t.y. kai klausiama apie patį estetikos tyrimo objektą. Atsakymo „estetika tiria estetškumą“ – o kaip tik toks atsakymas vienareikšmiškai išplaukia iš minimojimo požiūrio – tautologinis pobūdis neleistų tikėtis, kad einant šiuo lengviausiu keliu būtų galima pasiekti ne tik formaliai taisyklingą, bet ir *turingą* apibrėžimą.

Nesitenkinant kalbėjimu nieko nesakančiomis tautologijomis ir, kas svarbiausia, atsižvelgus į tai, kokios temos tradiciškai dominuoja įvairių laikotarpių filosofiniuose svarstymuose su antrašte „estetika“, galima pateikti du pagrindinius teiginius, kuriuose dviem skirtingais variantais konkrečiai ir tiksliai įvardijamas estetikos objektas:

- Estetika tiria grožį (t.y. nustato, kas vadinama gražiu).
- Estetika tiria meną (t.y. apibrėžia, kas yra meniška).

Taip susiklostė, kad grožio ir meno temos yra sulaukusios išskirtinio estetikų, netgi nesutariančių ir konkuruojančių, dėmesio. Šių temų žymė ryški visoje estetikos problematikoje, kurią jos paprastai generuoja, ir šiandien tiesiog beprasmiška klausti, ar apskritai galėjo būti kitaip. Tačiau iškelto klausimo „kas yra estetikos tyrimo objektas?“ atžvilgiu nei „grožis“, nei „menas“ neturi neginčijamo pranašumo – abiem būdingi savi privalumai ir trūkumai, kuriuos derėtų glaustai aptarti.

## ESTETIŠKUMO INTERPRETACIJA GROŽIO SĄVOKA

Ką estetikos teorija laimi, kai bendrąja žmogaus estetinės veiklos forma skelbia *grožio* suvokimą ir kūrybą? Laimėjimas akivaizdžiausias kalbant apie estetiškumo sąvokos apimtį: šiuo atveju estetikos sritis neapribojama tuo, kas įvairiuose kontekstuose vadinama menu (žmogaus–menininko kūriniumi), ir estetinė veikla laikoma platesne už meninę veiklą, t.y. aiškiai peržengiančia daugiau ar mažiau griežtas meno ribas. Tokio požiūrio atstovams „grožis mene“ nėra ypatingesnė (reikšmingesnė, intensyvesnė, grynesnė ir pan.) apraiška ir sąvoka už „gamtos grožį“. Priešingai, jie gali be dvejonių išaukštinti nemeninį, gamtos grožį (palyginus su meno grožiu) arba, būdami teoriškai neutralūs, pateikti nediferencijuotą grožio sampratą, kuriai visai nesvarbu, kokioje terpėje ir kokiomis aplinkybėmis grožis reiškiasi ir yra suvokiamas. Tarus, kad greta grožio, esančio įvairių rūšių mene, stipriomis teisėmis egzistuoja ir „nemeninis grožis“, tenka pripažinti, jog menas (talentingo ar genialaus žmogaus kūriniai) nėra vienintelis estetinio patyrimo šaltinis – tokį patį, o kai kada net stipresnį, estetinį poveikį gali sukelti žmogaus nepaliesta gamta. Minimoji pozicija užtikrina ir gana plačią pačios estetikos (estetikos teorijos) sampratą, kadangi ją meno filosofijos ir bendrosios menotyros atžvilgiu turi traktuoti kaip pamatinę discipliną, o pastarąsias – tik kaip jai subordinuotas<sup>15</sup>.

Taigi estetiškumo interpretavimas pasirėmus grožio sąvoka galiausiai laiduoja, kad tokiu būdu išplečiama termino „estetika“ reikšmių sritis, o tai savaime yra sveikintinas rezultatas. Tačiau įgytasis privalumas – didelė apibrėžiamojo termino semantinė apimtis – vargu ar gali atsverti tam tikras problemas, glūdinčias apibrėžiančiosios grožio sąvokos semantikoje. Pagrindinę problemą reikėtų čia išskirti ir kritiškai aptarti.

Jennifer Anne McMahon, apibendrinama naujų laikų filosofinius svarstymus apie grožį, daro įtikinamą išvadą, kad „Moderni grožio sąvoka sujungia malonus atsako ir objektų savybės idėją“<sup>16</sup>. Pirmoji šios sąvokos sudedamoji dalis akcentuoja grožio *patyrimą* (*jausmą, suvokimą*) ir todėl žymi subjektyvų aspektą, o antrasis jos komponentas grožį įvardija kaip tam tikrą *daikto savybę* (ta prasme, kuria kalbame apie „gražų daiktą“) ir išreiškia objektyvų aspektą. Visas grožio sąvokos problemiškas atsiranda dėl jos subjektyviojo ir objektyviojo aspektų *supainiojimo*.

Analogišką psichologinį reiškinį fiksuoja George'as Santayana, kuris išsamiai grožio prigimties aptartį yra pateikęs ankstyvojoje apybraižoje *Grožio jausmas* (1896). Santayanos teigimu, grožį sudaro (estetinio) malonumo objektyvacija, įvykstanti dėl to, kad patyrimo situacijoje „pojūčio elementas“ transformuojamas į „daikto ypatybę“<sup>17</sup>. Tuo esą galima paaiškinti sprendinių apie grožį pretenziją ir visuotinį pritarimą ir galiojimą: jeigu manome, kad grožį lemiantys momentai yra *pačiame objekte*, tai turime pagrindą saviesiems sprendiniams apie tam tikro objekto grožį reikalauti ir kitų žmonių palaikymo<sup>18</sup>. Tačiau grožio predikavimas „pačiam objektui“ (imant platesnę prasme, pojūčių projektavimas ir grupavimas į objektus) yra tik intelekto darbas, virtęs nepastebimu ir nenorimu pastebėti įpročiu, taigi psichologiškai būtinas sukeitimas, įgalinantis mūsų mąstymą ir veiklą.

Pabrėžiu: svarbiausia yra tai, kad *įprastinėje vartosenoje* (toje, kurią yra suformavęs minėtas intelekto įprotis ir kuri, vadovaujantis pragmatiniais tarpusavio supratimo sumetimais, sutartinai nepažeidžiama) gražiu pavadinamas pats objektas, o žodis „grožis“ reiškia daiktų savybę, kurios dėka mes, būdami sąlytyje su ją turinčiais daiktais, patiriame

pasitenkinimą. Iš čia savo ruožtu kyla reikalavimas grožio teorijoms būti objektyvistinėms, t.y. teigti besąlygišką gražaus objekto pirmumą suvokiančiojo subjekto pagavos, kuri tik „atranda“ išorėje egzistuojantį „grožį“, atžvilgiu.

Santayanai tokia samprata atrodo „radikaliai absurdiška ir prieštaringa“: nesu-voktą grožį jis prilygina neįsivaizduojamam malonumui ir tvirtina, kad grožis „egzistuoja suvokime (*perception*) ir negali egzistuoti niekaip kitaip“<sup>19</sup>. Teorinė problema ta, kad grožis, būdamas malonumas, yra *laikomas* daikto ypatybe; įprastiniu požiūriu, tiesa, tai jokia problema.

Dar kategoriškesnis už Santayaną yra Robinas George'as Collingwoodas. Knygoje *Meno principai* (1938) jis rašo: „Nėra tokios [daiktų] ypatybės [kaip grožis]. Estetinis patyrimas yra autonomiška veikla. Jis kyla iš vidaus; tai nėra specifinė reakcija į stimulą, ateinantį iš ypatingo tipo išorinio objekto“<sup>20</sup>. Na, o „grožio subjektyvumo“ doktrina, Collingwoodo nuomone, atsiranda nenatūraliai ir galbūt net nešvariai: ją teoretikai sukuria nusistovėjusių semantinių sampratų transgresijos būdu, atsisakę įprastinės žodžio „gražus“ reikšmės, pagal kurią (čia neklausama, ar ji nėra ydinga) gražus yra išorinio pasaulio *objektas*, o ne vidinis, *subjektyvus* suvokimas ar pagava. Tokios pastabos galiausiai turi baigtis pripažinimu, kad teorijos nepalytėti kasdienės kalbos žodžiai „grožis“, „gražus“ apskritai neturi potencialių „estetinių implikacijų“<sup>21</sup>.

## ESTETIŠKUMAS – IŠSKIRTINĖ MENO SAVYBĖ?

Jau cituotoje knygoje Collingwoodas, suabejojęs grožio sąvokos tinkamumu teorijai, teigia: „estetikos teorija yra ne grožio, o meno teorija“<sup>22</sup>. Jam antrina kai kurie kiti įtakingi filosofai, pavyzdžiui,



straipsnyje „Estetika ir hermeneutika“ (1964) Hansas Georgas Gadameris; pastarajam sisteminė *estetikos* problema yra ne kas kita, kaip klausimas apie *meno* esmę<sup>23</sup>. Menui itin palankią savąją nuostatą Gadameris lakoniškai komentuoja taip: „(...) reikia sutikti, kad gamtos grožis mums nieko nesako ta prasme, kaip kad prabyla žmonių ir žmonėms sukurti kūriniai, vadinami meno kūriniais. (...) Tai, kas gamtoje laikoma gražu ir kuo gėrimasi, nėra „grynai estetinio“ objekto duotybė be laiko ir be pasaulio (...) Kaip mus žavi gamta, veikia priklauso nuo to, ką pasirenka skonis, o šį kontekstą savo ruožtu suformuoja ir apibrėžia tam tikro laikotarpio meninė kūryba“<sup>24</sup>. (Pats Gadameris neslepia, jog čia remiasi pirmiausia Hegeliu, padariusiu „reikšmingą išvadą“, kad „gamtos grožis yra meno grožio atspindys“).

Būtų galima paprieštarauti: estetiškumo kaip išskirtinės meno savybės traktuotė pati savaime dar negarantuoja, jog kertine pasirinktoje meno sąvokoje neslypi jokių vidinių apibrėžimo problemų, panašių į tas, kurias filosofai pastebėjo apmąstydami „grožį“, arba kad ir savos rūšies teorinių kliuvinių. Iš tiesų taip gali būti. Tačiau didžiausias estetikai gresiantis pavojus, jeigu apsisprendžiama paremti Collingwoodo ir Gadamerio atstovaujamą požiūrį, yra kitas. Tikruoju estetikos objektu pripažinus meną ir tarus, kad gamta tėra toks dalykas, kurio estetiškas patyrimas tik blankiai atkartoja meno paliekamą autentišką išpūdį ir nė iš tolo pastarajam neprilygsta, kaip pagrindinė estetikos tyrimo tema iškyla menas, o tai reiškia, kad, griežtai kalbant, jai nelieka jokios *ypatingos* tyrimo srities. Taip suprasta estetika tiesiog dubliuoja meno filosofiją ir galiausiai su ja susilieja, tapdama šio susiliejimo „nuskriaustąja puse“<sup>25</sup>.

## PATRAUKLI TAKTIKA: DEWEY PAVYZDYS

Estetikos ir meno filosofijos istorijoje esama atvejų, kai teoretikams pavykdavo nustatyti gana subtilias pagrindinių terminų atskirtis ir sąsajas, kurios leisdavo išvengti bet kokių įtarimų apie uzurpuotas reikšmių sritis ir „nuskriaustąsias“ ar „pralaimėjusias“ puses. Šiuo atžvilgiu ypač įdomios kelios Johno Dewey mintys apie estetiškumo ir meniškumo sąvokų tarpusavio santykį.

Studijoje *Menas kaip patyrimas* (*Art as Experience*, 1934) Dewey fiksuoja tokias sąlygiškas žodžių apibrėžtis: pasak jo, žodis „meninis“ (*artistic*) nurodo pirmiausia gaminimo, kūrimo aktą, o žodis „estetinis“ (*esthetic*) – suvokimo, vertinimo ir pasitenkinimo aktą<sup>26</sup>. Atrodytų, išties įtikinamai skambanti sąvokinė perskyra ir kaip tik tai, ko siekia net patys griežčiausi filosofai! Tačiau Dewey čia pat apgailestauja, kad nėra *vieno* (!) termino, nedviprasmiškai žyminčio šiuos du procesus abu kartu paėmus. Jis įsitikinęs, kad tarp meno kūrimo ir estetinio suvokimo (vertinimo, pasitenkinimo) būtina matyti glaudų ir nenutrūkstamą ryšį, kuris yra viena iš pamatinio, visą patyrimą konstituojančio santykio tarp veikimo ir buvimo veikiama formų. Tai galima paaiškinti ir plačiau.

Aktyvioji, veikimo ar darymo, fazė menuose akivaizdi ir nekelia abejonių: kiekvienas menas ką nors atlieka su kokia nors fizine medžiaga. Bet jeigu estetiškumą suprasime kaip veikiau vartotojo, o ne gamintojo požiūrį, tai savaime dar negali reikšti minimų dalykų atskyrimo. „Atlikimo tobulumas negali būti matuojamas ar apibrėžiamas atlikimo terminais; jis numato tuos, kurie suvokia ir patiria pasitenkinimą atliktu gaminiu“<sup>27</sup>, – teigia Dewey. Vadinasi, kad kūrinys būtų iš tiesų meniškas, jis turi būti taip pat ir estetiš-

kas, t.y. skirtas recepcijai – suvokimui ir pasitenkinimui. Dirbdamas menininkas įkūnija savyje suvokėjo požiūrį, jis tol ieško sau priimtinos formos, kol, tiesiogiai suvokdamas pasiektą rezultatą, lieka juo patenkintas. Tokiu būdu patvirtinama: meno gaminimo proceso ir suvokimo estetiškumo ryšys yra organiškas.

Nors suvokėjo ir vertintojo atveju pastebėti vidinę veikimo ir buvimo veikiamam vienovę kiek sunkiau, Dewey nelinkęs čia matyti kažką iš principo skirtinga nuo kūrėjo-menininko situacijos. Nere-tai manoma, kad suvokėjas tik pasyviai priima tai, kas jau yra užbaigtoje meno formoje, o jo veikla nėra iš tolo neprime-na kūrėjo darbo. Tačiau tai klaidinga jau vien todėl, kad „receptyvumas nėra pasyvumas“<sup>28</sup>. Jis yra procesas, suside-dantis iš serijos atsakomųjų aktų, kurie veda „objektyvaus išsipildymo“ link. Tam, kad suvoktų, paveikslą stebėtojas, spektaklio žiūrovas, muzikos klausytojas ar knygos skaitytojas „turi sukurti savąjį patyrimą“<sup>29</sup>, taigi turi elgtis bent iš dalies kaip menininkas, mat jo kūrybos („antrinės kūrybos“) pagrindas visada yra santykiai, lygintini su tais, kuriuos patyrė pirminis

gamintojas (nors ir pažodine prasme ne-tapatūs pastariesiems). „Be perkūrimo akto objektas nėra suvokiamas kaip meno kūrinys“<sup>30</sup>, – reziuumuoja Dewey.

Priminsiu: Dewey interpretuoja meno ir estetiškumo tarpusavio santykį ir pa-rodo už žodinės perskyros glūdint gil-uminius skirtingais terminais įvardijamų dalykų saitus. Bet ar gali jo pavyzdys būti pamokomas ir pagelbėti narpliojant estetikos objekto apibrėžimo dilemą, t.y. galiausiai pasirenkant tarp grožio ir meno sąvokų?

Atsakymas yra ir ne, ir taip, ir labiau taip negu ne. Viena vertus, Dewey svars-tymai nebanaliai perspėja nepamiršti, kad sąvokų ribos yra trapios ir slankios, net jei nagrinėjamos sąvokos yra „tradicinės“ ir „sisteminės“ ir netgi jei jos pretenduoja būti „pamatinėmis“ (o kaip tik tokiomis įvar-dijamas estetikos objektas). Antra vertus, išigilinimas į šią tiesą turėtų ne kurstyti nerimą dėl sunkiai randamo *vienintelio* problemos sprendimo, bet skatinti proble-mą tirti *visapusiškai* – panaudojant įvairias mąstymo galimybes (įskaitant „netradici-nes“ bei „antisistemines“) ir, suprantama, neaplenkiant nuolat kylančių sunkumų.

## NUORODOS IR PASTABOS

<sup>1</sup> Graham G. *Philosophy of the Arts: An Introduction to Aesthetics*. London and New York, Routledge, 1997. P.154.

<sup>2</sup> Plg. *aisthētikos* – sugebantis justis, juntantis.

<sup>3</sup> Hume D. *Enquiries concerning Human Understanding and concerning the Principles of Morals*. Ed. L.A.Selby-Bigge and P.H.Nidditch. Oxford, Oxford University Press, 1975. P.294.

<sup>4</sup> Žr. Hume D. *Of the Delicacy of Taste and Passion* // Hume D. *Selected Essays*. Ed. S.Copley and A.Edgar. Oxford, New York, Oxford University Press, 1993. P.10 (1st edn. 1741).

<sup>5</sup> Ibid. P.12.

<sup>6</sup> *Baumgartenas [Baumgarten] A.G. Estetika*. Vertė D.Dilytė // *Filosofijos istorijos chrestomatija: Naujieji amžiai*. Sudarė B.Genzelis. T.1. Vilnius, Mintis, 1987. P.135.

<sup>7</sup> Ibid. P.137.

<sup>8</sup> *Kant I. Gryojo proto kritika*. Vertė R.Plečkaitis. 2-asis leid. Vilnius, Mintis, 1996. P.74.

<sup>9</sup> Ibid.

<sup>10</sup> Ibid. P.99.

<sup>11</sup> Žr. *Kantas [Kant] I. Sprendimo galios kritika*. Vertė R.Plečkaitis. Vilnius, Mintis, 1991. P.55–56.

<sup>12</sup> Šiai užmarščiai tolydžio gilėjant XIX amžiuje, svarbi gairė yra grandiozinis Georgo Hegelio *Estetikos* veikalas, kuris savo objektu paradoksaliai laikė nedidelę (ne pagal įtaką, bet pagal užimamą plotą) „dailiojo meno“ viešpatiją, o savo uždavinį – apibrėžti meno vietą bendroje pasaulinės dvasios sistemoje – nustatė taip, kad nebūtų matyti (bent oficialiai) jokių naujoviškos estetikos sąsajų su senąja *aisthēsis* reikšme.

- <sup>13</sup>Žr. *Katalynas A.* Estetinis suvokimas. Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2003. P.8.
- <sup>14</sup>Žr. *Goldman A.* The Aesthetic // The Routledge Companion to Aesthetics. Ed. B.Gaut and D.McIver Lopes. London and New York, Routledge, 2001. P.181. Antanas Katalynas prie paminėtųjų terminų priduria dar tokius, taip pat neretai randamus: *estetinė sąmonė, estetinis suvokimas, estetinis stebėjimas, estetinis poveikis, estetiškos emocijos, estetinis vertinimas, estatinė vertybė, estatinis vertingumas* ir kt. (žr. *Katalynas A.* Op. cit. P.7–9).
- <sup>15</sup>Šioje pastraipoje išdėstydamas požiūriui ryškiai atstovauja Kanto estetika, savojoje grožio analitikoje plačiai aprėpianti grožį gamtoje ir mene. Kanto koncepcija ypač pasižymi tuo, kad būtent gamtos grožis čia laikomas pavyzdiniu ir pirmesniu analizės metodikos prasme, o sprendiniai apie meno grožį įvertinami kaip „negryni“, nes jie sudaryti apibrėžtos sąvokos, pirmiausia – paties meno sąvokos, pagrindu.
- <sup>16</sup>*McMahon J.A.* Beauty // The Routledge Companion to Aesthetics. P.228.
- <sup>17</sup>Žr. *Santayana G.* The Sense of Beauty: Being the outline of aesthetic theory. New York, Dover Publications, Inc, 1955. P.28–29.
- <sup>18</sup>Palyginimui: Kantas patikimo, kurį sukelia gražiu vadinamo objekto vaizdinys, visuotinumą (kalbant tiksliau, subjektyvų visuotinumą) aiškina išradingiau – pažinimo *subjektyvių sąlygų*, kurios susidaro dėl vaizduotės ir intelekto „laisvo žaismo“, visuotinumu.
- <sup>19</sup>*Santayana G.* Op. cit. P.29.
- <sup>20</sup>*Collingwood R.G.* The Principles of Art. New York, Oxford University Press, 1958 (A Galaxy Book). P.40.
- <sup>21</sup>Kompromisu galima laikyti Kanto estetikos teoriją. Kantas neatsisako grožio sąvokos, tačiau jam dar svarbesnė kategorija yra daugiau ar mažiau subjektyvus „skonis“. Skonis Kanto apibrėžiamas taip: sugebėjimas spręsti apie grožį. Būtent per skonį grožis susiejamas su grožio suvokėju, subjektu. Kanto sumanymas galbūt galėtų būti išplėstas tiek, kad taptų pagrindu trečiajai estetiškumo interpretacijai. Tuomet išeitu, kad estetikos tyrimo objektas yra skonis (žmogui būdingas skonio sprendimo sugebėjimas), arba – jau visai kantiškai – skonio sprendiniai.
- <sup>22</sup>*Collingwood R.G.* Op. cit. P.41.
- <sup>23</sup>Žr. *Gadamer H.-G.* Estetika ir hermeneutika // Gadamer H.-G. Istorija. Menas. Kalba. Sudarė ir vertė A.Sverdiolas. Vilnius, Baltos lankos, 1999. P.57.
- <sup>24</sup>*Ibid.* P.57–58.
- <sup>25</sup>Keisčiausia, kad tendencija „nuskriausti“ estetiką šiuolaikinių estetikų yra tartum skatinama; žr. niveliuojančią terminologinę samplaiką Gordono Grahamo knygos antraštėje ir paantraštėje – *Menų filosofija: įvadas į estetiką* (žr. *Graham G.* Op.cit.).
- <sup>26</sup>Žr. *Dewey J.* The Later Works, 1925–1953. Vol.10: 1934. Ed. J.A.Boydston. Carbondale and Edwardsville, Southern Illinois University Press, 1989. P.53.
- <sup>27</sup>*Ibid.* P.54.
- <sup>28</sup>*Ibid.* P.58.
- <sup>29</sup>*Ibid.* P.60.
- <sup>30</sup>*Ibid.*

Gauta 2004 10 19  
 Parengta 2004 11 22

Mindaugas JAPERTAS

## DEFINING THE OBJECT OF AESTHETICS

An Outline of the Problem

A b s t r a c t

The article scrutinizes the theoretical difficulties which are encountered while trying to give the definition of the specific object of aesthetics. In so far as aesthetics is held to be a branch of philosophy, the coherence of the adduced philosophical argument is the main criterion for deciding in favour of and upholding one or another ever presented view. Two possible, plausible and well-known answers to the question "What is

the due object (and subject-matter) of aesthetics?" are analysed. One is: Aesthetics deals with beauty; another runs as follows: Aesthetics deals with art. Although both answers have their own undeniable merits, some decisive shortcomings peculiar to the either do not let the author of the article opt between the two unequivocally. Moreover, the proposal is made not to judge them as rigid alternatives.